

Psyiskt efterblivna intagna på vårdanstalter och mentalsjukhus¹⁾

En inventering.

Av överinspektör Dr Karl Grunewald, Stockholm

Under år 1962 har en inventering över psykiskt efterblivna, intagna på olika mentalsjukhus och vårdanstalter, genomförts.¹⁾ Resultatet presenteras härmed och är ämnat att ligga till grund för den vidare planeringen av vårdens utbyggnad och differentiering.

Enligt lag om undervisning och vård av vissa psykiskt efterblivna, som trädde i kraft 1955, ålägges landstingen och de landstingsfria städerna att omhändertaga flertalet av dessa. Emellertid undantages en del i 4 § uppräknade kategorier, i huvudsak sådana efterblivna, som har olika komplicerande lyten eller som är särskilt svårskötta. En revidering av lagen pågår inom mentalsjukvårdsberedningen och förslag har nyligen framlagts, innebärande att vården av de flesta av dessa grupper överföres till landstingens huvudmannaskap. Av bl. a. denna anledning var det angeläget genomföra denna inventering.

Avsikten har sålunda i första hand varit att få fram antalet s. k. paragraf 4-fall, som vårdas under landstingens huvudmannaskap och å andra sidan antalet okomplicerade psykiskt efterblivna som vårdas under statlig regi. Det har emellertid då fallit sig naturligt att samtidigt få fram antalet komplicerade fall fördelat efter olika diagnosgrupper, som vårdas på statliga sjukhus eller anstalter.

Efter samråd med särskoleinspektören har beslutats att *särskoleelever icke ska medtagas*.

Definitioner

Som *definition* på psykisk efterblivenhet har följande anvisning givits: En begåvningsdefekt, som föreligger före 12 års ålder till en grad motsvarande en intelligensnivå enligt Terman-Merrill

eller ekvivalenter under IK 70. Denna IK-nivå bör uppfattas som ett riktvärde.

Om psykometrisk intelligensuppskattning icke har förelegat eller företagits under testpsykologiskt otillfredsställande förhållanden, har det rekommenderats att sådan bör genomföras, därest icke den psykiska efterblivenheten är så markant, att den är kliniskt uppenbar.

Förutom psykometriska intelligensbedömningar synes det informationsmaterial, som finns att tillgå i form av uppgifter om skolförhållanden, vara mest relevant. Härtill kommer övriga uppgifter, som föreligger om yrke, anställningar, försörjningsförmåga, värnpliktsförhållanden, allmän social anpassning, etc.

SVårighet kan i vissa fall föreligga vid bedömningen av patienter, som intagits vid hög ålder och som uppvisar en demensbild och om vilka skoluppgifter eller andra uppgifter ägnade att belysa den primära begåvningen icke står att få. Sådan demens kan teoretiskt sett tänkas maskera en originär efterblivenhet, men fall av denna art har icke medtagits i inventeringen.

Sådana psykiskt efterblivna som vårdas på mentalsjukhus avsett för psykiskt sjuka och som har en komplicerande psykos har likaledes undantagits. Enligt tillämpade regler utgör detta nämligen icke indikation för placering på statligt mentalsjukhus för psykiskt efterblivna.

Beträffande innebörden av att en högradigt psykiskt efterbliven patient är *svårskött* och fordrar vård å specialanstalt eller specialistsjukhus i den mening, som ovannämnda 4 § torde avse, har angivits, att det bl. a. gäller sådana patienter, vilka erfordrar särskilda arrangemang och anordningar för att skydda medpatienterna eller för att hindra patienten att åsamka sig själv

¹⁾ Av förf. i samarbete med sekreterare Olle Westin, Mentalsjukvårdsberedningen.

skada. Det gäller sålunda framför allt våldsamma, förstörande och oroliga patienter, vilkas aggressivitet kan vara riktad mot medmänniskor, mot den egna kroppen eller mot döda föremål.

Till gruppen svårskötta, höggradigt psykiskt efterblivna har även hänförs de, som på grund av sin hygien eller matsituation fordrar alldeles speciellt hänsynstagande. Därvid är ej fråga om lägre grader av osnygghet, som ej hindrar att patienten deltar i gruppsamvaro eller kan skötas på sedvanligt sätt, och ej heller avses patienter, som endast kräver vanlig matning. Det är endast patienter, som kräver speciella åtgärder exempelvis vid näringsvägran, ständiga kräkningar, speciella sväljningssvårigheter, grov osnygghet etc., som skall innefattas i gruppen. Till svårskötta räknas vidare de, som är grovt störande genom skrik eller oljud.

Det har under de senaste åren alltmer visat sig, att vård vid mentalsjukhus av svårskött, höggradigt psykiskt efterbliven ej behöver bli definitiv. Nya mediciner, arbetsterapi och goda vårdresurser genom mindre avdelningar och utbildad personal har lett till sådan förbättring, att återgång till centralstyrelseanstalt i allt större utsträckning har kunnat ske. Vid val av patienter för eventuell omplacering har även medtagits sådana, som kan tänkas förbättras på angivet sätt.

Med psykiskt efterblivna, som är *epileptiska*, avses här sådana patienter, vilka trots medicinering har så många eller svåra anfall, att de skadar sig själva eller andra, eller i övrigt är så starkt präglade av sin sjukdom, till exempel genom ett särpräglat psykiskt beteende, att de inverkar menligt på gruppsamhörigheten på anstalten.

Till psykiskt efterblivna *blinda* skall även räknas patienter med mycket svag syn.

Döva psykiskt efterblivna skall likaledes medtagas.

Patienter, kännetecknade av *asocialitet*, är sådana som karakteriseras av disciplinärt beteende, ständiga rymningar, eldsanläggning m.m.

Begreppet *hypersexualitet* måste bedömas i relation till medpatienterna. Dock måste beteendestörningarna vara så starkt uttalade och terapeutiska

så svårpåverkbara, att patienten icke vidare kan vårdas tillsammans med gruppen. Hos de höggradigt psykiskt efterblivna gäller det grov och ogenerad onani samt ständig sexualaktivitet mot medpatienter, vilket bör medföra vård på enskilt rum eller andra extraordinära anordningar. Särskild rubrik för hypersexuella psykiskt efterblivna har ej gjorts, utan de har räknats till antingen de svårskötta eller de asociala.

Gruppen psykiskt efterblivna, som är *höggradigt vanföra*, omfattar sådana vårdanstaltspatienter, som icke kan gå själva eller som har en vanförhet, som på annat sätt kräver alldeles särskilda hänsyn och arrangemang (specialstolar, specialtoalett, särskilda sängar etc.) eller en tids intensiv behandling av specialister.

Beträffande en och samma patient har flera kategorier angivits om flera komplikationer föreläggat. Den väsentligaste — den som i huvudsak dikterat vårdbehovet — har då markerats särskilt och har avgjort vederbörandes placering i kategori.

Det har bedömts som angeläget att registrera huruvida omplacering av vederbörande patient intagen på icke statligt sjukhus eller anstalt verkligen kan realiseras, om sådan omplacering skulle erbjudas. Det har nämligen visat sig, att föräldrarnas, anhörigas och ibland patientens egen inställning ofta lagt hinder i vägen för förflyttning. Även personalen, som känt sig fäst vid den intagne, har i många fall förklarat sig villig att fortsätta vårda vederbörande trots dennes svårskötthet.

Beträffande samma patienter har det registrerats om denne — bortsett från inverkan av komplikationen — är att beteckna som en arbetshemslev eller vårdhemspatient. Som arbetshemslev har då avsetts sådan psykiskt efterbliven, som har gått i särskola eller därmed jämställd.

Resultat

Antalet patienter på mentalsjukhusen för psykiskt efterblivna var en viss dag 1962 sammanlagt 2.150. Av dessa var ca $\frac{1}{3}$ kvinnor och $\frac{2}{3}$ män. Endast 83 var barn under 16 års ålder. Av patienterna vårdades 65 i familjevård.

TABELL 1. Antal patienter på mentalsjukhus för psykiskt efterblivna viss dag 1962.

	Män	Kvinnor	Summa	Därav i familjevård	Därav under 16 år
Salberga	358	—	358	39	
V Ny	189	—	189	17	
V Mark	—	368	368	1	
Källshagen	274	34	308	8	
Vipeholm	638	289	927	—	83
Summa	1459	691	2150	65	83

TABELL 2. Antal patienter på mentalsjukhus för psykiskt efterblivna under viss dag år 1962 (inklusive 65 st familjevårdspatienter) fördelade efter komplikation.

Mental-sjukhus	IK över 70	IK under 70	Därav						
			"svår-skötta"	vanföra	blinda	döva	epileptiker	asociala	"okomplicerade"
Salberga	92	266	76	1	0	0	4	179	6
Västra Ny	46	143	4	0	1	2	3	96	37
Västra Mark	11	357	97	13	4	7	10	22	204
Källshagen	11	297	152	2	5	1	28	90	19
Vipeholm	0	927	892	(83)	(50)	(28)	(187)	0	31
Summa	160	1.990	1.221	16	10	10	45	383	297

Av tabell 1 framgår fördelningen på de olika sjukhusen. På *Källshagen* vårdas de psykiskt efterblivna männen i en särskild paviljong. Avdelningen för psykiskt efterblivna kvinnor med 34 platser är inrymd i en av de övriga två paviljongerna för mentalsjuka.

I tabell 2 är de psykiskt efterblivna intagna på mentalsjukhusen för psykiskt efterblivna fördelade efter komplikation. Av tabellen framgår att 160 patienter har bedömts ha en intelligenskvot över ca 70 och har icke annat än undantagsvis bedömts som psykiskt efterblivna. Dessa är till sin huvudpart tillhöriga *Salberga* sjukhus. Då en stor del av dem är normalintelligenta har jag i en skrivelse till medicinalstyrelsen den 4 juni 1962 påtalat det otillfredsställande i denna sammanblandning av patienter. Medicinalstyrelsen har sedermera beslutat att dessa, icke psykiskt efterblivna patienterna, skall förläggas till vissa specialavdelningar på sjukhuset.

Beträffande de med en intelligenskvot under 70 skall nämnas följande. Även om sjukhusen — med undantag för *Vipeholm* — avsetts för asociala psykiskt efterblivna har de i stor ut-

sträckning kommit att beläggas med höggradigt psykiskt efterblivna, som är svårskötta. Sålunda uppger *Källshagen* att de har 152 sådana patienter, varav dock de 34 kvinnorna skall frånräknas, då de avsiktligt utgör *Vipeholmsfall* placerade på särskild avdelning.

De fall på *Vipeholm*, som är vanföra, blindas, döva eller epileptiker har alla sådana komplikationer utöver en höggradig psykisk efterblivenhet och är registrerade som s. k. svårskötta. Särskilt de 83 höggradigt vanföra utgör stora vårdtekniska problem men även många av de 50 blindas och 28 döva psykiskt efterblivna borde vårdas inom särskilda enheter. Dessa har på tabellen angivits inom parentes. 4 av patienterna på *Vipeholm* är höggradigt dementa och icke psykiskt efterblivna.

Beträffande de s. k. okomplicerade psykiskt efterblivna, det vill säga sådana patienter, som borde kunna vårdas under landstingshuvudmannaskap, är det särskilt anmärkningsvärt att över hälften av de på *Västra Mark* intagna — 204 — har bedömts som sådana.

TABELL 3. Antal på vissa statliga anstalter den 1 juli 1962 intagna psykiskt efterblivna.

Art av komplik.	Antal
"svårskötta" (å Vilhelmsro)	6
vanföra (å KVK)	104
blinda (å blindanstalten i Lund)	117
döva (å Mogård)	70
epileptiker (å Vilhelmsro)	47
"okomplicerade" (å Vilhelmsro)	16
Summa	360
därav 0—16 år	92
„ å KVK	78

Av tabell 3 framgår antalet på vissa statliga anstalter den 1 juli 1962 intagna psykiskt efterblivna. Som tidigare påpekats är icke särskole-elever medtagna i denna inventering. Sammanlagt vårdas här 360 patienter, varav 92 är under 16 års ålder.

Kronprinsessan Viktorias Kustsanatorium förhyres av staten och är belagd med 140 patienter av vilka 36 går i särskola. Av de övriga 104 är 78 under 16 års ålder. 2 av patienterna är även svårskötta. 1 är blind och 1 är döv. 28 behöver ej längre vård på denna specialanstalt men platsbristen har fördröjt omplacering.

Statens vårdanstalt i Lund för blinda med komplicerat lyte har även en särskola med 56 barn, vilka icke är redovisade här. Av de 117 här redovisade tillhör 59 vårdhemmet och 58 arbetshemmet. På det sistnämnda finns det ytterligare 2 patienter, som emellertid ej är psykiskt efterblivna. 6 arbetshemselever vistas i sina egna hem. 17 av de 117 patienterna är även vanföra, 11 är även döva och 3 är även behäftade med epilepsi. 11 patienter har diagnosen juvenil amaurotisk demens. Dessa har nästan undantagslöst perioder av stark oro, och kan då närmast betecknas som svårskötta. Om dessa orostillstånd blir mera bestående omplaceras de i regel till Vipeholms sjukhus.

Statens vårdanstalt Mogård för döva med komplicerat lyte har även 16 barn, som under-

visas på särskolenivå och som sålunda ej upptagits här. Vidare finns ytterligare 10 vuxna patienter, som icke kan betecknas som psykiskt efterblivna. 2 av dessa är icke döva utan afatiker. 3 av de 70 angivna patienterna är även svårskötta, 2 även vanföra, 1 även blind, 1 även behäftad med epilepsi och 1 har asociala symptom. 3 av de 70 patienterna är placerade i familjevård.

Statens sjukhus för epilepsisjuka, Vilhelmsro, har i allt 244 platser, bl. a. för särskolebarn. Här är endast upptaget de icke särskolemässiga patienterna, som fungerar på efterblivenhetsnivå. För vissa av patienterna har det av praktiska skäl varit svårt att avgöra om de skulle rubriceras som epileptiker eller "okomplicerade". Det gäller framför allt sådana, som varit helt anfallsfria en längre tid eller som endast har lindriga ytt-ringar av epilepsi med eller utan hjälp av medicinering och som vid prövning med Terman-Merrill får låg kvot. Enligt förutsättningarna skulle samtliga dessa kunna betecknas som okomplicerade psykiskt efterblivna, s. k. landstingsfall. Det gäller 12 patienter, som emellertid trots det angivna betecknats som epileptiker på grund av speciella handikapp sammanhörande med denna sjukdom. Bortsett från dessa finns det 16 fall, som kan karakteriseras som landstingsfall.

TABELL 4. Antal psykiskt efterblivna den 1 juli 1962 å egentliga mentalsjukhus.

Art av kompl.	Antal
"svårskötta"	162
vanföra	11
blinda	8
döva	15
epileptiker	77
asociala	47
"okomplicerade"	407
tbc	25
Summa	752

Av tabell 4 framgår antalet psykiskt efterblivna patienter, som den 1 juli 1962 vårdades på *mentalsjukhusen avsedda för psykiskt sjuka*. De utgör 752 stycken vilket är 2,9 % av totala antalet vårdade patienter vid dessa sjukhus. Det relativt höga antalet s. k. svårskötta psykiskt ef-

TABELL 5. På rixsanstalter vårdade psykiskt efterblivna med komplikationer den 1 juli 1962.

Antal	Ålder		"svårskötta"	vanföra	blinda	döva	epileptiker	asociala	Om plats erbjödes, är omplacering sannolik?*			Bortsett från komplikationer — är patienten	
	0—16 år	> 17 år							ja	nej	tveksamt	arb.hems-elev	vårdhems-fall
169	26	143	65	38	23	8	22	13	92	18	44	15	154

* frågan ej besvarad för 15 patienter.

TABELL 6. Å kommunala och enskilda plananstalter vårdade psykiskt efterblivna med komplikationer viss dag 1962 inklusive familjevårdspatienter och exspektanter.

Antal	Ålder		"svårskötta"	vanföra	blinda	döva	epileptiker	asociala	Om plats erbjödes, är omplacering sannolik?*			Bortsett från komplikationer — är patienten	
	0—16 år	> 17 år							ja	nej	tveksamt	arb.hems-elev	vårdhems-fall
1.081	478	603	376	406	127	47	96	35	606	124	206	68	1.013

* frågan ej besvarad för 145 patienter från Stockholm.

terblivna torde bero på platsbristen på Vipeholm. Mera anmärkningsvärt är kanske att över hälften av de psykiskt efterblivna på mentalsjukhusen bedöms som s. k. okomplicerade. Att dessa icke hänvisats till landstingsanstalter torde bero på platsbristen där och kanske även på en viss okunnighet om sådan placeringsmöjlighet. TAB 5

Av tabell 5 framgår antalet psykiskt efterblivna med komplikationer, som den 1 juli 1962 vårdades på *riksanstalter*. Undantaget är även här de rixsanstalter, som är särskolor. Totala antalet utgör 169, vilket är 9,1 % av de på *dessa rixsanstalter vårdade* (1.857 st.). 26 av dem är barn. Av diagnosgrupperna är det de s. k. svårskötta som överväger, men påfallande många är vanföra. 2/3 av patienterna har bedömts kunna omplaceras om plats erbjödes. Endast 15 av patienterna är arbetshemselever.

TAB 6

Av tabell 6 framgår antalet psykiskt efterblivna med komplikationer, som viss dag under hösten 1962 vårdades på *kommunala eller enskilda plananstalter*. I inventeringen är även medtagna familjevårdspatienter och exspektanter. Totala antalet är 1.801 vilket utgör 16,8 % av de på *dessa anstalter vårdade* (6.442 st.). Nära hälft-

ten av patienterna är barn — en anmärkningsvärt hög siffra. Nära hälften av patienterna beräknas kunna omplaceras om plats erbjödes. Endast 68 av patienterna är arbetshemselever. 376 patienter betecknas som svårskötta och något flera som vanföra. 127 är blind, 47 är döva, 90 epileptiker och 35 har asociala symptom.

TABELL 7. Totalantal icke särskolemässiga psykiskt efterblivna.

	Antal	%	därav under 17 år
okomplicerade	7.769	65,5	1.600 ³ (21 %)
svårskötta	1.830	15,5	
vanföra	575 (+83) ¹	4,9	
blinda	585 (+50) ¹	4,9	679 (18,6 %)
döva	150 (+28) ¹	1,3	
epileptiker	431 ² (+187) ¹	3,6	
asociala	491	4,1	
tbc	25	0,2	
Summa	11.856	100,0	2.279 (19,2 %)

¹ Vårdas på Vipeholm och äro registrerade såsom svårskötta då de även äro högggradigt psykiskt efterblivna.² Varav 150 utgör ett uppskattat antal epileptiker som är psykiskt efterblivna och vårdas på annan epileptikeranstalt än Vilhelmsro.³ Siffran något osäker.

Av tabell 7 framgår samtliga i inventeringen ingående psykiskt efterblivna fördelade efter art

TABELL 8. Psykiskt efterblivna i behov av omflyttning.

Från	"okomplicerade"	"svårskötta"	vanföra	blinda	döva	epileptiker	asociala	tbc	Summa
mentalsjukhus för ps. e.	297	—	16	10	10	—	—		333
vissa specialanstalter	16	6	28	—	—	—	—		50
egentliga mentalsjukhus	407	162	11	15	8	77	47	25	752
riksanstalter	—	65	38	8	23	22	13		169
plananstalter	—	376	406	47	127	90	35		1.081
Summa från centralstn	—	441	444	55	150	112	48		1.250
Samtliga	720	609	499	80	168	189	95	25	2.385

av komplikation. Flertalet — 65,5 % — saknar sådan, medan den största gruppen av de övriga utgöres av de s.k. svårskötta — de utgör 15,5 %. Därefter kommer de två grupperna vanföra och blindas, som utgör 5 % vardera och därefter de asociala med 4 %. Antalet epileptiker är 3,6 %, döva 1,3 och slutligen de med tbc behäftade 0,2 %.

Vid kategoriseringen har patienterna placerats så som det huvudsakliga vårdbehovet dikterat. Många av patienterna har nämligen två komplikationer, en del av dem tre. Sålunda är 8 % av de, som betecknats som svårskötta även vanföra och lika många är behäftade med epilepsi. Endast enstaka av de svårskötta är blindas eller döva.

Å andra sidan är 7 % av de vanföra även höggradigt psykiskt efterblivna och därigenom svårskötta, 5 % av de vanföra blindas och 2 % behäftade med epilepsi. Endast enstaka av dem är döva.

Av de blindas patienterna är 4 % höggradigt

psykiskt efterblivna svårskötta och endast enstaka har andra lyten.

Av epileptikerna är ca 5 % även höggradigt psykiskt efterblivna svårskötta och enstaka har andra lyten.

Sålunda: Av de psykiskt efterblivna, som har någon komplikation — till vilket här även räknas s.k. svårskötta — har ca 40 % mer än en sådan.

I tabell 8 har angivits det antal patienter, som bör omplaceras. Sammanlagt utgör dessa 2.385 varav något mer än hälften tillhör landstingen eller de landstingsfria städerna. 720 patienter är å andra sidan intagna på statliga institutioner, men i verkligheten icke lidande av någon komplikation, varför de bedömts lämpade för överflyttning till landstingsinstitutionen.

Av de 1.250 patienterna tillhöriga landstingen och i behov av omflyttning utgör 40 % barn. 64 % har bedömts möjliga omplacera, medan detta icke låter sig göras i 13 % och tveksamhet därom föreligger i 23 %.